

PERFEKTIVNI IMPERFEKT U GLAGOLJSKOM LEKSIONARU I U STARIJOJ HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Ksenija REŽIĆ, Zagreb

U raznolikim prilogima koji se bave sintaksom slavenskoga glagola i sistemom glagola općeslavenskoga (stsl.) književnoga jezika nije bilo izrazitijega interesa da se kategorija perfektivnoga imperfekta posebice izdvoji kao predmet sustavna i cjelovita lingvističkoga opisa. Razlog je možda pragmatičan. Ispitivana kategorija nije bila dovoljno okurentna u općeslavenskome književnome jeziku, naročito ne u usporedbi sa znatnije proširenom kategorijom imperfektivnoga aorista u istome jeziku. S druge pak strane u većini slavenskih jezika proces redukcije inventara preteritalnih vremenskih oblika, pa prema tome i imperfekta, u prvom redu imperfekta perfektivnih glagola, otpočeo je rano, a na izmaku 15. st. i u toku 16. st. taj je proces znatno uznapredovao u korist perfekta koji se kao univerzalan preteritalan oblik nametnuo ostalim preteritima. U staroruskim književnim spomenicima perfektivni se imperfekt rano zamjenjuje imperfektivnim imperfektom ili prezentom perfektivnih glagola, dok se u staročeškome jeziku ova konstrukcija nadomješta imperfektivnim imperfektom ili perfektom glagola svršenoga vida.¹ Navedenom procesu restrikcije preteritalnih vremena, kako je poznato, izmakli su južnoslavenski jezici. S izuzetkom slovenskoga jezika, oni su uglavnom očuvali sistem nesloženih preterita i kategoriju perfektivnoga imperfekta, što nas ovdje naročito zanima, iako se on u svakome od njih ne javlja u istoj mjeri, niti isključivo u sintaktičkoj uporabi. Prisutnost perfektivnoga imperfekta u slavenskim jezicima starijega razdoblja ponukala je vodećega sovjetskoga aspektologa i bugarista, J. Maslova, da sustavno istraži sintaktičku funkcionalnost spomenute kategorije: poredbeno između slavenskih jezika i općeslavenskoga književnoga jezika. Rezultati do kojih je Maslov u svojoj studiji o perf. imperfektu došao, recimo unaprijed,

---

¹ Ю. Маслов, Имперфект глаголов совершенного вида в славянских языках, Вопросы славянского языкознания 1, Москва 1954, 68–138.

ne razlikuju se od zaključaka koji su nam se nametnuli nakon vlastita istraživanja funkcionalnosti iste kategorije u jeziku hrvatskoglagoljskog lekcionara i u odabranim tekstovima starije hrvatske književnosti. Maslov je, između ostaloga, dobro uočio kontinuitet ispitivane kategorije u nekim južnoslavenskim jezicima pa je dosta pažnje posvetio njezinoj prisutnosti u glagolskom sistemu suvremenoga bugarskoga književnoga jezika, u kojem ova kategorija izvanredno dinamično funkcionira.² Upravo s obzirom na njezinu neprekidnu prisutnost u nekim južnoslavenskim jezicima šteta je da je Maslovu promakla ništa manje zanimljiva sudbina perfektivnoga imperfekta u hrvatskočakavskome jeziku u kojem ovaj oblik živi od najstarijih prozних tekstova do suvremene čakavštine kao dio njezina govorna i pisanā jezična potencijala. U okviru jezičnih istraživanja nesloženih preterita u čakavskome jeziku na ovu su kategoriju upozorili hrvatski lingvisti J. Hamm i M. Hraste.³

Raspravljajući o sintaktičkostilističkoj funkcionalnosti kategorije perfektivnoga imperfekta (dalje PI) u književnim tekstovima na narodnome jeziku, posebice s obzirom na intenzitet njezine realizacije u staročakavskim tekstovima, sama od sebe nameće se potreba da se problematika navedene kategorije sagleda i prema njezinoj sudbini u književnim spomenicima općeslavenskoga knjiž. jezika. Naime, trajno valja imati na umu da je upravo ova književnojezična tradicija bila vitalan izvor i uzor srednjovjekovnoj hrv. književnosti i jednom tipu hrvatskoga književnoga jezika. Drugim riječima, valjalo bi vidjeti u kakvom je odnosu ova uvažena knjiž. tradicija prema književnosti na narodnome jeziku (dakako u odnosu na PI), ili, obratno, koliko je ova potonja ovisna o prvoj. Raznolikost i intenzitet utjecaja ćirilometodske tradicije nije ovdje potrebno posebno isticati ni dokazivati. U novije vrijeme istraživanjem tog područja bavi se nekoliko mjerodavnih i uspješnih istraživača, čiji su dosadašnji rezultati objelodanili i potcrtali živu navezanost hrv. srednjovjekovne i dijela humanističko-renesansne književnosti s domaćom, glagoljskom tradicijom i istakli jedinstvo hrvatske književnosti koje su pouzdani počeci stariji od pet stoljeća, razdoblja koje se obično navodi. Ne slijedeći u ovom trenutku problematiku oko kontinuiteta hrv. književnosti ni posljedice svih ostvarenih međudodira i prožimanja nekoliko književnojezičnih modela u njoj, zanima nas, kako je već rečeno, koliko su općeslavenska (stsl.) književna tradicija i jezik te tradicije utjecali na prisutnost kategorije perfektivnoga imperfekta u književnom

---

² Ю. Маслов, Морфология глагольного вида в современном болгарском литературном языке, Издательство Академии наук СССР, Москва – Ленинград 1963.

³ J. Hamm – M. Hraste – P. Guberina, Govor otoka Suska, Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 1, Zagreb 1956.

stvaralaštvu na materinskom, tj. hrvatskome jeziku, odnosno koliko je točna pretpostavka, kojoj su skloni neki suvremeni istraživači staroslavenskih tekstova, o superiornosti jezika ćirilometodske književnosti i u pogledu prisutnosti kategorije PI u književnosti na narodnome jeziku.

Valja priznati da se ovaj problem jače nametnuo već ranije pri istraživanju jezika i stila najstarijih slavenskih rukopisa, primjerice Frizinških listića i navlastito Fri II koji se opravdano uzima kao najstariji pisani tekst slovenskoga jezika s kraja X. stoljeća. Proučavatelji spomenutoga rukopisa Fri II, podijeljeni u mišljenju, pripisivali su PI u njemu neposrednom utjecaju jezika ćirilometodske književnosti u kojoj je ovaj jezični element bio visoko stilogen, osobito prema običnom, neutralnom imperfektivnom imperfektu. Drugi su ga istraživači, naprotiv, držali autentičnim znakom narodnoga, tj. slovenskoga jezika.⁴ Pitanje podrijetla kategorije PI jednako je aktualno i za književne tekstove starohrvatskoga jezika. Je li ova kategorija u njima autonoman stilem materinskoga jezika ili je njezino podrijetlo isključivo knjiško, tj. preuzeto iz stilističkoga fonda ćirilometodske književne škole? Da bismo razriješili ovu dilemu, potrebno je provjeriti život istraživane kategorije na originalnoj i prevodilačkoj hrvatskoj starijoj književnosti i usporediti ga sa stanjem u hrvatskoglagojskoj liturgičkoj književnosti. Ispitat ćemo najprije koliko je kategorija PI i u kojoj sintaktičkoj uporabi prisutna u hrvatskoglagojskom liturgijskome lekcionaru četiriju plenarnih misala: *Vat4* iz prve četvrti 14. st., *Novakova misala* iz 1368. g., *Ročkoga* oko 1420. i *Hrvojeva misala* iz 1404. g. Sadržaj lekcionara čine dijelovi četiriju Evanđelja, Poslanice i Djela apostolska.⁵ Prema Maslovljevoj definiciji osnovno je sintaktičko značenje perf. imperfekta 'iterativna svršenost', odnosno »... višekratno ponavljanje u prošlosti radnje koje svaki pojedini čin dostiže svršetak...«⁶ (81). Radnja kazana perf. imperfektom odvija se u tri sintaktička tipa: iterativno-panome, iterativno-lančanome i iterativno-graničnome. To su u stvari tri načina protjecanja radnje koja se vrši, izvršava i ostavlja iza sebe posljedicu: nastajanje stvarne promjene, odnosno pojave nečega novoga u procesu izvršavanja radnje. Naprotiv, protjecanje radnje iskazane običnim,

⁴ E. Hercigonja, *Elemente der syntaktisch-stilistischen Struktur der Adhoration ad poenitentiam in ihrer Beziehung zur altkirchenslawischen literarischen Traditionen*. Freisinger Denkmäler, München 1968, 157–175.

⁵ Hrvatskoglagojski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića, transkripcija i komentar, izdanje priredili B. Grabar, A. Nazor, M. Pañtelić, Redaktor Vj. Štefanić, Zagreb – Ljubljana – Graz 1973.

⁶ Ю. Маслов, Имперфект глаголов совершенного вида в славянских языках, *Вопросы славянского языкознания* 1, Москва 1954, 68–138.

nesvršenim imperfektom ne indicira bilo kakve promjene u vršenju radnje i ona protječe nepromijenjena u neograničenom vremenu. S obzirom na opisane sintaktičke mogućnosti realizacije PI prema spomenutoj Maslovljevoj definiciji u jeziku lekcionarskih tekstova naišli smo na svega dvije potvrde PI.

Anĵelj bo gospođьnъ v' vřeme vhoĵaše v kupelj i vzmučaše vodu ā ki prije
vliziše v kupelj zdravъ bivaše ... Hm* 33a–b, Iv 5,4

(vlaĵaše Vat₄, vlěžěše Ro)

Perf. imperfekt *vliziše* kazuje protjecanje prošle radnje koja se ponavljala svaki put u potpunosti izvršena. Ulaženje u čudotvornu vodu vršilo bi se uvijek pošto bi se voda uzmutila i za onoga tko bi uspio prvi u nju ući značila bi ozdravljenje. Radnja ulaženja trajala je dok se u vodu nije ušlo i u njoj ostalo, tj. do pojave novoga ili ozdravljenja bolesnoga. Ovdje je ostvaren parno-iterativni tip protjecanja prošle radnje koja se u potpunosti izvršena, neograničeno u prošlosti ponavljala. Ova rijetka izražajnost perf. imperfekta temelji se na vidskoj bipolarnosti slavenskoga glagola koji u istom vremenskom obliku, u ovom slučaju u imperfektu, može iskazati izvršenost i neizvršenost glagolske radnje. Značenjska nijansa koju perf. imperfekt posjeduje nasuprot imperfektivnome imperfektu potječe iz napetosti između dviju suprotstavljenih vremensko-vidskih veličina. Običnim, tj. nesvršenim imperfektom ovakva se izražajna preciznost ne može postići, jer je za nesvršeni imperfekt karakteristično trajno protjecanje prošle radnje u neograničenom vremenskom periodu. Međutim, iterativnost ili ponavljano vršenje neke radnje svojstveno je i svršenom i nesvršenom imperfektu, budući da način odvijanja radnje, njezino jednokratno ili višekratno vršenje nije vezano za vremenski oblik, već pripada semantici glagolskoga vida u širem smislu. Oba imperfekta, svršeni i nesvršeni, s obzirom na spomenutu iterativnost stoga se ne mogu razlikovati. Distinkcija koja ih razdvaja jest (ne)-izvršenost prošle radnje, a ne njezino iterativno vršenje. Kako je već naglašeno, prema Maslovljevoj definiciji osnovno sintaktičko značenje perf. imperfekta jest 'iterativna izvršenost' radnje (možda bi bilo bolje govoriti o *izvršenosti* i *neizvršenosti* protoka glagolske radnje nego o njegovoj *svršenosti* i *nesvršenosti*, jer ovi potonji termini asociraju isključivo na vremenske odnose), no kako ćemo u nastavku vidjeti, nisu rijetki primjeri uporabe PI u kojima izostaje obavezno prisustvo iterativnosti.

bihomъ mi svezajuće snopi na nivě i
kako *vstaniše* snopъ moi i stočěše ... Hm 39c, Gen. 37

---

* Navedene misale citiram prema uobičajenim kraticama: Hrvojev misal, Hm; Novakov, Nk; Ročki, Ro i Vatikanski illirico 4, Vat₄.

Navedeni odlomak pripada biblijskoj priči o starozavjetnomu Josipu, kojega su zavidna braća prodala, a on usnio san u kojem su se njegovu ustalu snopu klanjali snopovi njegove braće. Oblik *vstaniše* ne uključuje značenje ponavljanja radnje, jer je očito riječ o jednokratno izvršenoj radnji. Josipov je snop ustao i ostao stajati, a ostali su mu se snopovi klanjali ne trenutačno, tj. poklonili, već se radnja klanjanja vršila neograničeno. Značenje jednokratne izvršenosti, ustajanja Josipova snopa, koje u ovom slučaju iskazuje oblik perf. imperfekta, nije njegovo očekivano značenje, ali je ovaj oblik s istim značenjem zasvjedočen i u staročeškome jeziku,⁷ a kako ćemo vidjeti i u jeziku starijih hrvatskih pisaca.

Od posebna je značenja pitanje vida glag. *dati* u imperfektu koji se kao konstrukcija *ne dadiše*, češće *šusreće* u jeziku hrvatskoglagoljskih lekcionara, a jednako tako i u književnim tekstovima starohrvatskoga jezika. Kakva je vidska opredijeljenost glagola *dati* u zanijekanom imperfektu? Maslov ubraja glagol *dati* u tzv. dvovidske glagole koji u primarnome značenju ima svršeni vid, a za izricanje zabrane nesvršeni vid. Sama po sebi ovakva vidska klasifikacija glagola *dati* ne bi bila, bar djelomično, bez temelja jer se likom *ne dadiše* rado iskazuje suprotstavljanje subjekta protoku radnje i njezinom izvršenju, ali to nije jedino značenje zanijekanoga imperfekta. Naime, u jeziku crkvenoslavenske glagoljske književnosti dobro je razvijena opreka *dati* – *daēti* upravo kao vidska polarizacija *svršenost* – *nesvršenost*.

něst nam sego *dati*... Hm 38a

molitvu tvorahu erēi egda *vzdaēhu* žrtvu... Hm 34b

i niktože ne *daēše* emu... Hm 39d

i *dadite* prstenъ... Hm 42a

Glagol *dati* vezuje se za svršeni gl. vid u svim vremenskim oblicima, pa tako i u imperfektu. Jednako je tako njegov vidski oponent *daēti* nesvršen u svim oblicima, pa tako i u imperfektu.

ishojahu bēsi ot mnozihъ v'p'juće i govoreće kako ti esi hrstъ sinъ boži. i zaprēćaje *ne dadiše* govoriti imъ... Hm 46d, Lk 4,42.

Svaki put kad su 'bēsi' izlazili, Isus im nije dopustio govoriti i to se događalo neograničeno puta. Mislim da se konstrukcija *ne dadiše* ipak ne može smatrati isključivo realizacijom svršenoga vida glagola *dati* zbog subjekta izričita stava da se radnja ne izvrši, jer je u istom sustavu zasvjedočen i lik *ne daēše*, također zanijekani

⁷ F. Trávníček, Studie o českém vidu slovesném, Praha 1923, Rozpravy České akademie věd a umění, Třída 3.č.53.

imperfekt, ali nesvršene vidske osnove. Sama negacija uz *dati* ima ovdje funkciju kao u svakom drugom zanimajanom glagolu i ne utječe na vidsko određenje glagola u konkretnome slučaju.

Naizmjenična uporaba nesloženih preterita aorista i imperfekta i njihovih vidskih varijanata bila je visoko stilogena u jeziku ćirilometodske književne škole.⁸ Mogućnost izbora preteritalnog oblika i vidskoga značenja koje mu 'ne bi odgovaralo', a to su upravo ostvaraji imperfektivnih aorista i perfektivnih imperfekata, otvarala je prostor ambicioznijem i darovitijem prevodiocu ili poslije prepisivaču i sastavljaču za stvaralački zahvat u sadržajno-jezičnu određenost neslavenskih izvornika s kojih se obično prevodilo. Neočekivane kombinacije vremensko-vidskoga sadržaja značile su više od neutralno upućene informacije. Kako bi R. Jakobson rekao, priskrbljivale su i prateću estetsku dopunu golom priopćaju. Iako daleko ispod frekvencije imperfektivnoga aorista (ili možda upravo zbog nje, zbog svoje znatne nepretkažljivosti), perfektivni je imperfekt bio visoko cijenjen stilistički izraz i specifičan među stilemima ćirilometodskoga književnoga jezika.

Podsjetimo se sada da liturgijski lekcionar obuhvaća 3/4 misne knjige (ne računajući dio lekcionara u brevijarima) i da su to prijevodni tekstovi koji se stoljećima nisu mijenjali zbog svoje sakralne prirode, već su se prepisivali očuvavši duboku jezičnu starinu, svakako stariju od 14. st., kad su se glagolj. knjige usklađivale prema Vulgati kao i nekih naknadnih prijevoda s latinskoga. Kad u tako dobro konzerviranom knjiž. jeziku koji nije pretrpio bitnih promjena u svojoj jezičnoj organizaciji kroz nekoliko stoljeća, nalazimo tek dvije potvrde perf. imperfekta i u najboljem slučaju još po koju u brevijarskim tekstovima, teško je pripisivati tome, makar i jeziku ugledne tradicije, pritisak na jezik srednjovjekovne hrv. književnosti, dakako s obzirom na PI. U književnosti na narodnome jeziku kategorija perf. imperfekta učestalije se i sintaktički raznovrsnije razvila. Ne može se prihvatiti ni sud suviše uopćen i na koncu netočan da je ova kategorija, kao i neke druge, pasivno preuzimana iz općeslavenskoga knjiž. jezika i da pisci nju i ostale preuzete kategorije nisu dalje razvijali, već da su one živjele kao knjiški relikti.⁹ Da je istina bitno drugačija u pitanju ispitivanog oblika kao i aorista imperfektivnih glagola, uvjeravaju nas književni postupci starijih hrv. pisaca, koji su znalački tvorili navedene oblike iz potrebe za suptilnijom izražajnošću svojih pisanih tekstova.*

⁸ E. Hercigonja, O nekim značenjima osnovnih preteritalnih vremena u jeziku Zografskog kodeksa, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 4, Zagreb 1961, 87–124.

⁹ H. Kuna, Redakcije staroslovenskoga kao literarni jezik Srba i Hrvata, Slovo 15–16, Zagreb 1965, 183–199.

* Pri izboru tekstova nismo težili za iscrpnom statističkom slikom pojavnosti PI, već smo se ograničili samo na neke tekstove srednjovjekovne hrv. proze i poezije i humanističko-

U funkciji višega stila nalazimo perf. imperfekt u jeziku originalne i prijevodne hrvatske književnosti starijega razdoblja. U hrvatskoglagoljskome pravnome rukopisu — Istarskome razvodu, spomeniku književne inspiracije i istarskočakavskoga jezika, realiziraju se perf. imperfekti kao stilistički obilježeni izrazi materinskoga jezika.¹⁰ Pisac (ili jedan od pisaca) Razvoda, protivno očekivanju, po osjećaju neke svoje 'licentiae poeticae' rabi oblike agramatične kongruencije što navodi na pomisao o jezičnoj nesigurnosti i nespretnosti autora. Takav zaključak bio bi pogrešan. Narušavanje gramatičkih normativa očituje se u Razvodu kao piščev aktivan angažman u kazivanju događaja oko razgraničavanja posjeda.

i tu komun satlovreća *pokazaše* list
v kom se održahu termini i razvodi... 1371

Komun je pisac shvatio kao jednu stranku, a perf. imperfektom *pokazaše* istaknuta je izvršenost jednokratne prošle radnje.

Kontekst upućuje na to da je u konkretnom vremenu na konkretnom mjestu valjalo pokazati vjerodostojnu dokumentaciju da se presudi što kome pripada. Identična je situacija opisana i u sljedećem primjeru, samo što je ovdje autor svaku stran shvatio kao nekoliko subjekata, tj. u množini.

I tu vsaka stran *kazahu* svoje pravice... 0592

Na jednom drugom mjestu realiziran je također imperfekt *kazahu*, ali ovoga puta gramatički pravilno za oblik plurala *listovi*.

Od tu po starih zlamenaħ kuda listi *kazahu*
pravo na balbuk i na skril veliku... 1396

Iz slijeda događaja oko utvrđivanja međa između posjeda akvilejskoga patrijarha, Venecije i pazinskih grofova zna se da se čitav proces odvijao jedne nedjelje poslije velike mise i da su se neopozivi sudovi donosili u svakom pojedinom slučaju na temelju određenoga dokumenta koji je valjalo dati komisiji. Perfektivni imperfekti *pokazaše* i *kazahu* u opisanom kontekstu ne bi imali značenje iterativnosti, jer je radnja pružanja pisanih dokumenata mogla biti za svaki sporni posjed samo jednokratna. Međutim, ako se uzme u obzir ukupno događanje u cjelokupnom procesu razgraničavanja posjeda u toku tog nedjeljnog prijepodneva, navedeni se perf.

-renesansnih pisaca, smatrajući da je i ovako ograničen korpus reprezentativan za ilustraciju podrijetla PI u njima.

¹⁰ M. Moguš — Ž. Bujas, *Kompjutorska konkordancija Razvoda istarskoga*, Zagreb 1976, *Kompjutorske obrade hrvatskih književnih tekstova*, knj. 1.

imperfekti mogu shvatiti i s priključenim značenjem ponavljano vršenja iste radnje, tj. radnje koja se u nekoliko navrata ponavljala i svaki put bila u potpunosti izvršena. Slučajeve u kojima se ostvaruju perf. imperfekti bez značenja 'iterativne svršenosti', a takvih ostvaraja ima dovoljno da bi se mogli zanemariti, Maslov smatra prividnima ili upotrijebljenima mjesto perf. aorista. Postoji li kakva razlika između perf. imperfekta i aorista u ovakvim slučajevima, valjalo bi potanje istražiti i odgovoriti na pitanje je li zaista riječ o slabljenju osjećaja za razliku između ta dva oblika ili je to ipak neka relevantna distinkcija. Naime, ako je spomenuto zamjenjivanje (ako to uopće jest zamjenjivanje), slika stanja u kojem se pomalo gubi osjećaj za specifično značenje 'iterativne svršenosti' u imperfektu perfektivnih glagola, kako onda protumačiti precizan osjećaj pisca da upotrijebi perf. imperfekt baš tamo gdje se očekuje, tj. za *iterativnu* svršenost. Isto tako kako ćemo shvatiti relativno čvrst kontinuitet spomenute kategorije u čakavskome jeziku od prvih tekstova do njezina suvremena stadija, i to upravo u spornome značenju.

Sintaktičkostilističku funkcionalnost kategorije perf. imperfekta možemo dalje pratiti na odlomcima prozna i stihovana izraza starije hrvatske prevodilačke literature. Iz najopsežnijega hrvatskoglagoljskoga *Petrisova zbornika* pisana g. 1468. hibridnim crkvenoslavensko-narodnim jezikom izlučeni su primjeri PI iz priloga o Tundalovu viđenju, tekstu koji je preveden s latinskoga izvornika.¹¹

Kada se Dundul *staniše* tada se krava *padiše*

I tako mu se gusto *zgajaše* i va velik strah *vpadiše* ..., str. 209.

Evidentan je napor pisca da nas zainteresira za svoju priču tako organiziranom porukom koja svojim ritmom i rimama stvara ugođaj istozvučja.

I kada ta djaval *potegněše* duh va se a tada vse duše k sebi *pritegněše* ke biše prvo rasipal posvuda opet je *sažmeše*, kao i prija z dimom i sa smolu goruću i kamo se koli duša *izmakněše* iz nohat a tu sopet k sebe repom *pritegněše*..., str. 212.

U ovom kratkom proznom odlomku čak je 5 (ili točnije 4) PI tako ulančanih da i svojim leksičkim značenjem i svojom formom sugeriraju dinamično smjenjivanje lančano povezanih radnja. Naturalistički prizor proždiranja duša koji je Tundal u svom viđenju promatrao jezično je vrlo ekonomično uprisutnjen, ali je u isto vrijeme živošću i plastičnošću opisa iskreno dojmljiv. U istom Viđenju ostvareno je još nekoliko PI sa značenjem iterativne svršenosti.

---

¹¹ Hrvatska književnost srednjega vijeka, PSHK, knj. 1, priredio Vj. Štefanić i suradnici B. Grabar, A. Nazor, M. Pantelić, Zagreb 1969.

I kada jure hodéhu visoko v tom dime i tako *pogasněhu* kako iskre i opet doli padahu va nu ému.

... da piščace i trumbitare, gudce te vazda obilno *darovaše* i v svojej ljubvi je iměše..., str. 201

i na njem je pražahu toliko dlgo dokle ne *isahněhu* kako cvět ki je na njivi podrezan..., str. 205

Iz toga domu gredišë oganj i plamen kako iz jedne japnenice i ta plamen ku koli dušu dosežaše vsaku v oganj *vržase*..., str. 210.

Konstrukciju PI susrećemo i u prevedenim tekstovima s talijanskoga jezika. U hrvatskočakavskome latiničkom prijevodu Cvjetića sv. Franje s talijanskoga izvornika iz početka 16. st.¹² realiziran je PI u takvu kontekstu koji neobično podsjeća na onaj prvi ostvaraj PI u primjeru iz Tundalova viđenja.

kada on grediše tada rečeni križ grediše,
a kad on *pristaniše* tada rečeni križ *pristaniše*... Kap. 53.

quando egli *restava*, ed ella *restava*
e quando egli andava, ed ella andava...

Imperfektom glagola svršene vidske osnove *pristaniše* kazano je ponovljeno vršenje svaki put izvršene prošle radnje. To talijanski imperfekt *restava* ne može izraziti jer ne razlikuje vidsko oponiranje u osnovi pa informira samo o trajanju, odnosno ponavljanju radnje, ali ne i o izvršenosti iste radnje. U ovakvim primjerima, koji nisu nipošto rijetki, domaća konstrukcija sa PI nijansiranije od originala predočuje sadržaj događanja.

Ne tragajući dalje za potvrdama PI u hrvatskoj prevodilačkoj literaturi starijega razdoblja, a dala bi se prikazati uvjerljiva građa, upozorit ćemo samo na jedan opsežan tekst izdan u najnovije vrijeme. To je izdanje hrvatskočakavskoga prijevoda *Dijalozi Grgura Velikoga* iz g. 1513, također prijevoda s talijanskoga jezika.¹³ U predgovoru izdavač J. Hamm upozorava upravo na kategoriju perf. imperfekta kao na inherentnu sastavnicu čakavskoga jezičnoga izraza, koja ni u kojem slučaju nije nametnuta jezikom originala, jer je talijanski jezik nema pa je i nije mogao nametnuti. Hrvatski prijevod sadrži pravo malo bogatstvo PI.

¹² G. L. Passerini, *I fioretti del glorioso Messere Santo Francesco e de' suoi frati*, terza edizione, con 23 illustrazione, Firenze 1903.

¹³ J. Hamm, *Dijalozi Grgura Velikoga u prijevodu iz godine 1513, Stari pisci hrvatski*, knj. 38, Zagreb 1978, osobito str. 52–54.

Od izvorne starije hrvatske književnosti kategoriju PI sadrže i pjesme prve hrvatske pjesmarice pisane glagoljicom koje se nalaze u glagoljskom rukopisnom zborniku Cod. Slav. 11 u pariškoj Nacionalnoj biblioteci.¹⁴

U jezičnoj studiji o spomenutim pjesmama D. Malić navodi nekoliko PI koji karakteriziraju jezik ove pjesmarice: *obladaše, zagledaše, iz'eděše, potresněše* i *proboděše*. Podrijetlo navedenih PI jasno je jer su pjesme pisane narodnim jezikom, a i slijedeći njihovu sudbinu dijakronijski do suvremenoga jezika, lako je zaključiti da su još uvijek aktivan dio leksičkoga fonda dijalektalnoga jezika.

Preostaje provjera života kategorije PI u originalnoj književnosti na narodnome jeziku, u djelima humanističko-renesansnih pisaca. Kao ogled stilističke uloge PI u umjetničkoj književnosti u prozi i stihu uzeti su odlomci romana *Planine* P. Zoranića i *Judita* M. Marulića.¹⁵

na zemlji padaše tica sa visine
kad *zavapijaše* vojska iz dubine ... *Judita*, str. 49.

Ovo je iterativno-parni tip sintaktičke porabe PI. Dvije prošle radnje vršile su se sukcesivno. Izvršenost jedne bio je signal vršenju druge, njoj korelativne radnje.

dobrosrićni bihu vazda der do vika dokol
ne *padihu* u prespravlja nika ... *Judita*, str. 58.

Ovdje je realiziran iterativno-granični tip porabe PI prema osnovnoj trodiobi sintaktičkoga značenja PI, kako je postavio Maslov. Prema značenju širega konteksta mogao je Marulić ovdje upotrijebiti i aorist s obzirom na broj stihova i rimu.

kud se *obradiše* hode meu vojskom
svim oči *zaniše*, svaki zrča za njom ... *Judita*, str. 76.

Svaki put kad bi *Judita* pogledala u nekoga, ovaj bi bio zanesen njezinom ljepotom. Radnja se protegla od subjekta začetnika radnje do objekta jednoga ili nekoliko njih na kojima se u cijelosti iscrpljuje i prema tome u potpunosti izvršava.

Uporaba PI u pjesničkim tekstovima mogla bi se shvatiti zahtjevom rime ili broja slogova u stihovima, jer je poznato da je pisac u pjesničkom izrazu dosta sputan metrikom stiha. Ali kako se moglo vidjeti i u Marulićevu primjeru, nisu

¹⁴ D. Malić, Jezik najstarije hrvatske pjesmarice, Znanstvena biblioteka Filološkoga društva, 1, Zagreb 1972, str. 172.

¹⁵ M. Marulić, *Judita*, Suzana, Pjesme, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 4, Zagreb 1970. P. Zoranić, *Planine*, tekst s tumačem i rječnikom priredio Vjekoslav Štefanić, Zagreb 1970;

rima ili broj slogova uvijek bili presudni. U *Libro II* Marulić komentira sadržaj stiha 201 ovim riječima:

kada *dvigniše* ruke dobivaše puk njegov
a kad jih spušćaše dobivahu neprijatelje ... *Judita*, str. 55.

Svaki put kad je Mojsije podignuo ruku, pobjeđivao je njegov puk. Radnja podizanja ruke ponavljala se i bila u cijelosti izvršena, jer je poznat rezultat te izvršene radnje, odnosno radi se o dvjema korelativnim radnjama koje su se susljedno vršile. Uz stih 148, *Libro V*, stoji ova Marulićeva glosa:

Jer u zakonu ockrvnjen biše ki se *takniše* mrtva človika... *Judita*, str. 95.

I ovdje je riječ o prošloj radnji koja se ponavljala i bila svaki put izvršena. U proznome izrazu pisac nije bio vezan potrebom rime ili broja slogova u izboru jezične kategorije, pa se po vlastitom ukusu mogao slobodno odlučivati za porabu PI.

Haj, kolike časti, kolike pismi, koliki posli
kolike suze i od ljubavi užgani uzdasi *poslah* joj... *Planine*, str. 70.

U navedenom primjeru nije riječ o trenutačno izvršenoj radnji, kako bi nam mogao sugerirati oblik *poslah*. Smisao je cijeloga odlomka isticanje patnje zaljubljena mladića koji je nekoliko puta obavljao spomenute radnje, tj. odašiljao uzaludno suze i uzdahe. Upravo je ovo ponavljanje radnje u prošlosti značenje imperfekta, i to u konkretnom slučaju svršenoga vida, a ne aorista, koji se ovdje inače identično grafijski ostvaruje kao i PI. Sličnu situaciju nalazimo i u narednom primjeru:

i tako dugo vrime tajanu ranu mnogim odkrih,
od kih razlici sviti *pojah*... *Planine*, str. 30.

Širi kontekst informira da se primanje savjeta nije odvijalo trenutačno, već se ponavljalo duže vrijeme od različitih subjekata, što je opet značenje PI, a ne aorista. U tekstu *Planina* nalazi se još potvrda PI sa značenjem jednokratno izvršene radnje:

I tuj došad i najpri košutu mrtvu vidiv i porazi
na njoj od jadovnih strili i dobro razvidivši *poznaše*,
da od umičih i jakih ruk udorci bihu... *Planine*, str. 92.

kad ona vodom polijaše po meni,
tako od srdačca uzal ali zamka *odvezaše* se... *Planine*, str. 164.

zmeju kih bog ljubven ne sumnjeć mladosti
užgaše drag plamen od ljubke kriposti... *Planine*, str. 145.

Posljednja potvrda PI u jeziku *Planina* dolazi u najproširenijem sintaktičkom tipu uporabe PI, u značenju dviju prošlih iterativno-korelativnih radnja:

Aj, s kolikim gnivom opet jih njoj
otmiše malinar i sameļjiše... Planine, str. 186.

Nakon što smo provjerili sintaktičko-stilističku učinkovitost kategorije PI na odlomcima liturgičke hrvatskoglagoljske književnosti i na književnim tekstovima narodnoga jezika, možemo s više pouzdanja ustvrditi da ista kategorija živi kao rijedak stilem u jeziku ćirilometodske knjiž. tradicije i kao stilska odlika književnosti na materinskom jeziku. Značajno je da je njezina stilistička funkcija u starijoj hrv. književnosti prisutna i u originalnoj i prevodilačkoj književnosti i da je jezik izvornika (lat., tal.) nije sugerirao, jer ovakvu složenu vidsko-vremensku jezičnu kategoriju nije imao. Dominantnije prisustvo kategorije PI u hrv. knjiž. tekstovima i njezina bogatija sintaktička razvijenost u njima govori u prilog tezi da razmatrana kategorija nije mogla biti, neovisno o utjecaju, isključivo knjiški relikv koji su pisci pasivno preuzimali ne razvijajući ih dalje. Očito je da su poznati i anonimni pisci tvorili PI i od glagola koje nisu naslijedili i nisu mogli preuzeti, ako su prevodili, jer ih predlošci nisu imali. Međutim, samo se po sebi razumije da izrečena tvrdnja ne osporava i ne umanjuje mogućnost zagledanja i ugledanja u književno-estetske domete izvorne ćirilometodske književnosti i u pogledu kategorije o kojoj je bilo riječi. To više što je rani i dinamičan dodir općeslavenskoga (stsl.) knjiž. jezika i narodnoga posebice na čakavskome tlu bio neocjenjivo važan za početak i rast srednjovjekovne hrv. književnosti, dakako u smjeru prvoga prema drugome. Ali nakon dosadašnjih analiza jezika i stila srednjovjekovne i starije hrv. književnosti i radova s istom tematikom koji su u toku, ne može se prihvatiti prošireno uvjerenje da je s obzirom na stilematičnost kategorije PI narodni jezik podređen glagoljskoj književnoj tradiciji.

Summary

THE PERFECTIVE IMPERFECT IN THE GLAGOLITIC LECTINARY AND IN THE OLDER CROATIAN LITERATURE

This paper compares the occurrence and the syntactic-stylistic functionality of the category of the perfective imperfect (PI) in the Croatico-Glagolitic Lectinary and in the fragments of the translated and original mediaeval and older Croatian literature. The author concludes that the PI category functions on the one hand as a stylem of the Cyrillo-Methodian literary school, and on the other hand, independently of the possible influences of this tradition, as a stylistically marked expression of the vernacular language, primarily that of the Chakavian literature.

SLOVO

30

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU

ZAGREB 1980.

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 41000 ZAGREB, DEMETROVA 11

BROJ: 30

Urednički odbor:
ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ

Glavni urednik:
ANICA NAZOR

Odgovorni urednik:
BISERKA GRABAR

Tehnički urednik:
JOSIP MILIĆ

Lektor tekstova na hrvatskom jeziku:
ZRINKA VUKOVIĆ

Korektori:
JASNA VINCE, JOSIP MILIĆ

Ovaj broj časopisa Slovo izlazi uz finansijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad SR Hrvatske, SIZ-VII.

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1981.

Josip Broz Tito
1892 — 1980.

Josip Broz Tito lista faksimilirano izdanje Hrvojeva misala